

‘Феноменология’ — концептуален анализ

Боян Веселинов Василев

зимен семестър на уч. 2012/2013 г.

Abstract

In this paper, I am analyzing the use of the word “phenomenology”, based on my observations in the philosophical environment of the Sofia University. My aim is to provide a correct representation of the actual state of affairs, insofar as this use is involved and favoured in academic discourses. I argue against the use’s theoretical implementations, since they 1) are based on a misinformation of the *explanans/explanandum* differentiation, 2) rely on an intuitive, but genuinely wrong and quite outdated doctrine of naïve introspectivism and 3) are compatible with the ambiguous terms of the problematic folk-psychology. The conclusion is that phenomenological activities are futile and inferior, as opposed to the developing neuroscience.

Keywords: phenomenology, metaphilosophy, conceptual analysis

Необходимо е да започна, наред с експликацията на езиковите ми употреби, с няколко предварителни уговорки. Първо, работата ми няма претенцията да бъде историографска или да бъде коректна спрямо *нечия* историография. Оттук следва, че няма да бъде коректен спрямо нечия (свръх)остаряла терминология. Второ, запазвам правото ми за ситуативен подход — т.е. информацията, която имам, и изводите, до които стигам на този етап, подлежат на бъдещо преразглеждане. Т.е. отпада абсурдната, но доста разпространена сред философските среди, претенция за абсолютно истинни изречения ‘независими от всеки възможен опит’. Трето, моят концептуален анализ ще бъде ограничен поради несъстоялото се негово четиригодишно пълноценно практикуване — обстоятелство, което вероятно се дължи на доминиращите историографски, антиреалистки, антинатуралистки, антисциентистки и дори религиозни нагласи/идеологии във философския факултет на СУ.

Това, което предлагам, е анализ на понятието феноменология, а още по точно — на езиковата употреба ‘феноменология’. Т.е. начините, по които съм забелязал да се употребява тази дума — оттам и нейното значение. Разчитам да постигна истинни изречения — такива, които кореспондират с действителното положение на нещата и които да предразположат читателя към по-адаптивно поведение (както, когато, за да не се намокря и разболея докато карам велосипед, поглеждам през прозореца навън, виждам, че вали, съобразявам се с истинното изречение „Навън вали.“ (без да съм го вокализирал или дори без ‘да съм си го казал наум’ — за това мое съображение може да се отсъди по моето поведение от трето лице) и взимам автобуса). От този анализ ще стане ясно дали изобщо има такова X, за което е вярно, че има свойството да бъде ‘феноменологически метод’ (т.е. начин на правене на нещо (освен говорене и/или писане) според процедурите на т.нар. „феноменология“) и, ако има, дали е ценно. Моят анализ има предвид наличните адекватни описания на репрезентационните системи, с които философите работят, т.е. разполагаме с поне пет теории за структурата на понятията (Жарагеоргева и Иванов 2007) ако изключим концептуалния елиминативизъм (Margolis & Laurence 2012: §2.5). Оттук, не е необходимо да давам номинална дефиниция за всяка моя употреба, за да личи някаква понятност от моя страна, тъй като това би имплицирало, че само и единствено класическата дефиниционна теория за структурата на понятията е вярна — но последното, разбира се, няма как да е вярно (когато едно дете се тренира достатъчно в употребата на думата „куче“ то може да я употребява винаги правилно без да има на разположение номинална дефиниция за куче).

За феноменологията често се казва, че е изследването/“науката“ за съзнанието и неговите проявления/процеси (Рачева 2005: §3.4.1; Ryle, Hodges & Acton 1932; Smith 2011). Още от тук личи фундаменталното объркване спрямо факта, че една претендираща за научност дисциплина обяснява наблюдаемите, а не *ненаблюдаемите* X. Съзнанието попада в категорията на последните. Съзнанието е *експлананс* — употребата заемам от дедуктивно-номологичния модел на научно обяснение: експланандумът е множеството от изречения, описващи наблюдаемото явление, което следва да се обясни; експланансът е множеството от изречения, чрез които обясняваме вече описаното явление. Моделът прилича на умозаключителната схема *modus ponens* (вж. Хемпел 1965/1999: 126-7, както и

Woodward 2011: §2). Така наречената „хуманистично-феноменологична“ перспектива в психологията „акцентира върху субективния, съзнателен опит на човека. Представете си например мъж, който вярва, че коментарът на приятелката му, че харесва обувките му, е бил саркастичен и е целял да го обиди. Феноменологът би твърдял, че тази субективна интерпретация е от ключово значение за разбирането на неговото поведение независимо дали е обективно вярна, или не“ (Сиймън и Кенрик 2002: 13). За да защити претенцията си за научност дори „хуманистично-феноменологичната“ (фолк-)психология (се опитва да) обяснява (по определение наблюдаемото) поведение. Въпреки това, фолк-експланансът „съзнание“ бива употребяван, което вече поставя научността ѝ под въпрос.

Очевидно е, че ‘съм в територията’ на съвременната философия на съзнанието. На неспециализиран език казваме ‘X може да бъде в съзнание’ (анализирано правилно: X да бъде аргумент на функцията F: „... да бъде в съзнание”), когато:

- “е буден, но също и когато сънува;
- може да помни и да забравя;
- може да мисли, да разбира, да знае, да се учи, да желае, да вярва, да се страхува, да се надява;
- може да възприема и да усеща;
- може да има чувства и емоции;
- може да реагира на стимули („минимално съзнание”)” (Карагеоргиева 2009: §2.1.2.).

Поради множеството употреби (най-вече свързани с предпоставянето на ‘вътрешни’ състояния и/или възможност за даване на вербални доклади чрез привилегирован достъп до ‘вътрешните’ състояния само от първо лице — интроспекция) се вижда колко е трудно да се фиксира референцията на думата „съзнание”. Последната без съмнение е дума от менталистки характер, т.е. е заета от нашия всекидневен фолк-речник. Когато референцията на една претендираща за специализираност употреба не може да бъде фиксирана, то тя следва *да не заема* място в нашия (претендиращ за научност) експлананс. Следователно, не мога да си позволя да обяснявам поведение с

полисемантични фолк-употреби — това, което философи, шарлатани и идеолози правят от векове насам.

Както се вижда, дискурсът на т.нар. „феноменологични изследвания“ е съвместим с този на фолк-психологията — преднаучната всекидневна теория за обяснение на поведението, която разчита изключително на т.нар. „пропозиционални нагласи“ („убеждения“, „желания“, „страхове“, „надежди“ и т.н. термини от менталистки характер, обозначаващи някакви ‘вътрешни’ състояния) за свой експлананс. Тези постулирани невидими експлананси приличат много на течното вещество топлород (*caloric*), на етера, на флогистона. Последните са били елиминирани от нашата онтология (дискурс за това как стоят нещата), т.е. днес никой човек няма да се втурне да дава аргументи за тяхното съществуване, а още по-малко да се заеме да го доказва демонстративно. Тяхното съществуване никога не е било налице, въпреки относително успешното им концептуално функциониране в съответните неактуални теории. Онтологията на калоричната теория е била елиминирана в полза на онтологията на теорията за елементарните частици (не съществува топлород, съществува движение на елементарни частици) (за по-подробна аргументация: Churchland 1981 и 1997a).

Оттук, феноменологията е един примитивен и наивен интроспективизъм, който неправомерно приоритизира перспективата от първо лице (Smith 2011) — практика, която е необоснована от трето лице. Животното от вида *homo sapiens* е ефективна биологична ‘машина за оцеляване’ (Докинс 1998: 122). Перспективата от първо лице, занимаваща се с „квалитативните усещания“, както ги нарича Хосе Музакио, е невъзможна без невробиологичните процеси, които я реализират. Последните са невъзприемаеми от първо лице в полза на биологичната ефективност на организмите (Musacchio 2005). Проблемът е в това, че тези „квалитативни (‘съзнателни’) усещания“ са публично достъпни само и единствено посредством някакво поведение (в случая с феноменологията — езиково поведение), а единствено *homo sapiens* е способен да дава вербален доклад за ‘„вътрешните“ си състояния’. Това води до антропошовинизъм — практиката неправомерно да се приписват способности (като тази да се възприемат електромагнитни лъчения с дължина на вълната 700nm, например) само на вида *homo sapiens* — нещо, което е очевидно погрешно. Ако т.нар. „чисти феномени“ действително са „чисти“ (т.е. не

съвпадат с публично достъпните изречения на феноменологическия дискурс и ‘неопосредствани от нищо’), то те никога не биха били споделими (така, както прилепът не може да даде вербален доклад за начина си на ориентиране, т.е. за своите „чисти феномени“ достъпни само за него).

Никое същество не може ‘да извади’ някаква мелодия ‘от главата си’. Може да я изтананика, подсвирне или, най-общо казано, да предизвика такива-и-такива звуци с подходящи за целта средства. Единственият адекватен критерий, по който разпознаваме и приписваме музикалната способност на такова същество, е поведенчески. Следователно, феноменологичните „изследвания“ не са нищо друго освен едно, в последна сметка, неясно говорене за недостъпни за когото и да било неща/процеси/и т.н.

Продуктите на феноменологията — нищо друго, освен изречения — включват полисемантични употреби (споделени с речника на фолк-психологията), които са крайно неинформативни, т.е. *ad hoc* или означаващи почти всичко, или неозначаващи съвсем нищо (освен ако не приемем аналитичния бихевиоризъм на Гилбърт Райл и не кажем, че думите от менталисткия речник означават нагласи/диспозиции за такова-и-такова поведение). В случая с „чист феномен“ — никой не може да даде остензивна дефиниция/демонстратив (т.е. публично достъпната употреба на индексикалията „това“ в комбинация с жест на посочване) за „онова X (било то и процес), за което е вярно, че има свойството да бъде чист феномен“, но за „векторна активация на популация от неврони“ (Churchland 1997b: 37) — може. В научния дискурс възможността за остензивна дефиниция е реализируема в максимална степен поради това, че употребите са в максимална степен прецизирани (а оттам — информативни и приложими).

Езиковите употреби следва да имат значение (meaning), а последното, както аз го разбирам, е резултат от смислената употреба (т.е. употреба в контекста на такива-и-такива условия) в комбинация с успешната референция към непропозиционалния им еквивалент (означаваното). Тук голям принос има Готлоб Фреге с теорията за „смисъла“ („Sinn“ преведено на английски като “sense”, изразено в съвременни логически термини — „интензия на понятието“ (Куайн 2004), а изразено в лингвистични — “конотацията”) и „значението“ („Bedeutung“, преведено на английски като „reference”, изразено в съвременни логически термини — „екстензия на понятието“ (пак там), а изразено в

лингвистични — „денотацията“) (Zalta 2012). Оттук е съвсем уместно да се каже, че огромен брой от претендиращите за академичност и философичност (включително тези на т.нар. „феноменологичните изследвания“) изречения нямат значение поради липсата им на референция в много случаи като например тези: „онтологията е единство на съзнание и самосъзнание“, „природата е samozабравилия себе си дух“. Никой не може да изрече това изречение и едновременно с това да посочи еднозначно фрагмента от реалността, за която претендира, че изречението е истинно или не е истинно (т.е. кореспондира или не кореспондира). Нито истинността, нито неистинността на това изречение могат да бъдат демонстрирани; това изречение не репрезентира нито съществуващо, нито несъществуващо положение на нещата. Следователно, това изречение няма стойност по истинност и, по думите на Витгенщайн от неговия *Трактат*, е „безсмислено“. То може да има някакви конотации — зависи от това в каква степен агентът-говорител е бил трениран да употребява това изречение. То може да има дори прагматика и великолепната теория за речевите актове на Джон Остин (1996) описва как е възможен дискурс без стойност по истинност (т.е. такъв, който не репрезентира нито съществуващи, нито несъществуващи положения на нещата, но въпреки това не е лишен от прагматика). Последното е очевидно в академичната философска среда, където с подобни на споменатите изречения се заемат работни места на държавна издръжка, се спечелват научни звания и пр. От първо лице (т.е. в индивидуален план) това е прекрасно, но от трето лице ценността на такава дейност подлежи на сериозен дебат.

Феноменолозите (предполагам, дори предумишлено) не говорят ясно/еднозначно за своите „предмети на изследване“. Те решават „да изследват съзнанието“, да речем, сякаш то е пред тях, по думите на мой приятел „подобно на тенджерата“, и само остава да бъде описано. Те се оставят (може би предумишлено) на заблудата, че съзнанието подлежи на обяснение (т.е. според тях съзнанието е експанандум) — нещо, което не е вярно, тъй като то е ненаблюдаемо постулирано X (при това постулирано от всекидневна, а не научна нагласа) с обяснителна стойност спрямо поведението (а само последното е експанандум).

Според грубото описание по-горе, очевидно е, че науката (в съвременния ѝ формат на емпирична експериментална практика, използваща общодостъпни количествени методи и фиксирани езикови термини) се справя по-добре с постулирането на

обяснителните X (т.е. с абдукцията (Douven 2011) или това, което Кант нарича „трансцендентална дедукция“) отколкото философията. Следователно, ако за един полезен за обществото философ са ценни преди всичко истинните изречения (т.е. тези, които кореспондират с фрагмент от реалността), то тогава той е длъжен да се съобразява с изреченията на (невро)науката по въпроси като този за т.нар. „”проблем“ за свободната воля“ или „”проблем“ за личностната идентичност“, например.

Феноменологически дискурс се генерира и до днес, но мястото му не е сред университетските, претендиращи за научност дискурси. Целта (телеологията) на научния дискурс е да подобри живота на хората (нямаше да можем да пренасяме електричен ток на дълги разстояния без теорията за прав и променлив ток) и, следователно, той е ценен. Няма как да кажа същото за феноменологическия дискурс.

Голяма част от представителите на съвременната академична философия все още не са успели да прочетат съчиненията на Лудвиг Витгенщайн по адекватен начин, т.е. по такъв, който да се отрази на тяхното езиково (а оттам, и философско) поведение. Затова ще си позволя да завърша с два, според мен изключително релевантни за съвременния немил облик на претендиращата за академичност философия, цитата:

„Повечето положения и въпроси, които са били написани на философски теми, не са неверни, а безсмислени. Затова ние изобщо не можем да отговорим на въпроси от този вид, а само да установим тяхната безсмисленост. Повечето въпроси и положения на философите се основават на това, че ние не разбираме логиката на езика си. (Това са въпроси от вида дали доброто е повече или по-малко идентично от красивото.) И не е чудно, че най-дълбоките проблеми всъщност *не са никакви* проблеми.“ (Витгенщайн 1988: §4.003).

„Правилният философски метод всъщност би бил този: Да не се казва нищо освен това, което може да бъде казано — следователно — пропозициите на естествената наука, т. е. нещо, което няма нищо общо с философията, — и тогава, ако някой иска да каже нещо метафизическо, да му се посочи, че на определени знаци в своите пропозиции той не е дал никакво значение. Този

метод за него би бил неудовлетворителен — той не би имал чувството, че ние го учим на философия, — но той би бил *единственият строго правилен* (курсив мой — Б.В.) метод.“ (пак там: §6.53)

ЛИТЕРАТУРА:

1. Витгенщайн, Л. (1988). *Логико-философски трактат*. В: Лудвиг Витгенщайн. *Избрани съчинения*. С., НИ
2. Докинс, Р. (1998). *Себичният ген*. С., УИ
3. Карагеоргиева, А. и Иванов, Д. (2007). *Природата и структура на понятията според „Философски речник на всекидневния език“*. В: сп. *Философски алтернативи*, бр. 4/2007, с. 50-64
4. Карагеоргиева, А. (2009). *Философия на съзнанието*, URL = <<http://www.saznanieto.philosophy-bg.info>>
5. Куайн, У.В.О. (2004). *Двете догми на емпиризма*. В: Карагеоргиева, А. и Ангелов, В. (съст.) *Естетика на познанието. Антология*. С., „Унипрес“, с. 173-196
6. Остин, Д. (1996). *Как с думи се вършат неща*, С., „Критика и хуманизъм“
7. Рачева, Ц. (2005). *Хегел & Хусерл*. С., „Парадигма“
8. Сиймън, Дж. Д. и Кенрик, Д. Т. (2002) *Психология*. С., НБУ/“Планета-3“
9. Хемпел, К. (1999а). *Логиката на функционалния анализ*. В: Герджиков, С. и Янакиев, К. (съст.). *Философия на науката. Антология*. С., „Лик“, с. 125-131
10. Braun, David, "Indexicals", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/sum2012/entries/indexicals/>>.
11. Churchland, P.M. (1981). *Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes*. In: *The Journal of Philosophy*, Vol. 78, No. 2 (Feb., 1981), pp. 67-90

12. Churchland, P.M. (1997a). *Folk Psychology*. In: Churchland, P.M. & Churchland, P.S. *On the Contrary. Critical Essays, 1987-1997*. MIT Press, pp. 3-15
13. Churchland, P.M. (1997b). *Evaluating Our Self-Conception*. In: Churchland, P.M. & Churchland, P.S. *On the Contrary. Critical Essays, 1987-1997*. MIT Press, pp. 25-44
14. Churchland, P.S. & Churchland, P.M. (2002). *Neural worlds and real worlds*. In: Nature Reviews Neuroscience 3 (November 2002), pp. 903-907, URL = <<http://philosophyfaculty.ucsd.edu/faculty/pschurchland/papers/nature02neuralworldsreal.pdf>>
15. Douven, Igor, "Abduction", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2011 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2011/entries/abduction/>>.
16. Garson, James, "Connectionism", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/win2012/entries/connectionism/>>.
17. Margolis, Eric and Laurence, Stephen, "Concepts", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2012/entries/concepts/>>.
18. Musacchio, J.M. (2005). *Why Do Qualia and The Mind Seem Nonphysical?* In: Synthese, Vol. 147, No. 3, Neuroscience and Its Philosophy (Dec., 2005), pp. 425-460
19. Ryle, G., Hodges, H.A., Acton, H.B. (1932). *Phenomenology*. In: Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes, Vol. 11, Phenomenology, Goodness and Beauty (1932), pp. 68-115
20. Smith, David Woodruff, "Phenomenology", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2011 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2011/entries/phenomenology/>>.

21. Schwitzgebel, Eric, "Introspection", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/win2012/entries/introspection/>.
22. Woodward, James, "Scientific Explanation", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2011 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/win2011/entries/scientific-explanation/>.
23. Zalta, Edward N., "Gottlob Frege", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2012 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <http://plato.stanford.edu/archives/win2012/entries/frege/>.